

УДК 342.951:35.088

М. М. Смоліна

СПЕЦІАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: МЕТА, ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ

Досліджено загальнотеоретичні аспекти організації та проведення спеціальних операцій органів внутрішніх справ через призму службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. На підставі проведеного аналізу наукових досліджень і чинного законодавства визначено мету, завдання і функції таких спеціальних операцій.

Ключові слова: спеціальні операції, органи внутрішніх справ, службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку, надзвичайні ситуації.

Останнім часом перед органами внутрішніх справ постають усе складніші завдання щодо забезпечення громадської безпеки, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Часто ці завдання виконуються в умовах надзвичайних ситуацій соціального, техногенного або природного характеру, наслідки яких є вкрай небезпечними для життя і здоров'я працівників міліції, цивільних осіб, законних інтересів суспільства та держави. Втім, повсякденна діяльність та організаційно-штатна структура органів внутрішніх справ у названих умовах не повною мірою відповідають масштабам, складовим і небезпекам від таких негативних явищ, що, у свою чергу, висуває підвищені вимоги до рівня бойової та мобілізаційної готовності особового складу задіяних працівників, їх служб і підрозділів.

Вважаємо, що спеціальні операції із затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку, ліквідації масових заворушень і протидії злочинам, пов'язаним з автотранспортом, у системі дій і заходів із забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю відіграють провідну роль. Тому виникає потреба в належному нормативно-правовому забезпеченні службово-бойової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ у контексті організації та проведення зазначених операцій.

Разом із цим, аналіз практики організації та проведення спеціальних операцій (дій, заходів) свідчить про те, що головним недоліком у службово-бойовій діяльності органів внутрішніх справ є слабка обізнаність у сфері техніки, тактики й методики розшуку і затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку, звільнення заручників, профілактики групових порушень громадського порядку тощо. У зв'язку з цим актуалізується подальше поглиблене дослідження закономірностей протиправної поведінки правопорушників у різних ситуаціях та вироблення алгоритму відповідних дій органів внутрішніх справ

щодо їх виявлення, документування, розшуку, затримання, знешкодження тощо.

Безпосереднім підґрунтям для дослідження теорії спеціальних операцій органів внутрішніх справ стали наукові розробки В. П. Бірюкова, М. О. Демидова, О. Ф. Долженкова, Ю. В. Дубка, В. В. Крикуна, В. М. Кульчицького, В. А. Лаптія, А. Ф. Майдікова, Ю. Б. Оболенського, В. М. Плішкіна, А. І. Пясецького, М. Б. Саакяна, І. В. Сервецького, А. С. Спаського тощо. Аналіз теоретичних поглядів вказаних науковців дав можливість оцінити стан проблеми, що досліджується, окреслити коло питань, які взагалі не обиралися предметом наукових розвідок. А це означає, що відсутність самостійних досліджень загальнотеоретичних засад організації й проведення спеціальних операцій органів внутрішніх справ негативно позначається на розвитку теоретичних аспектів, спрямованих на вдосконалення їх діяльності, а відтак – і на практичну реалізацію.

Вказані обставини обумовили вибір мети статті та свідчать про її актуальність як для аналізу методологічних засад організації й проведення спеціальних операцій органів внутрішніх справ, так і для вироблення нових підходів для подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

Сучасна спеціальна операція сил охорони правопорядку є комплексом дій (заходів), спрямованих на досягнення конкретного, бажаного, очікуваного результату, який і є її метою. У разі виникнення надзвичайних ситуацій певної генези органи внутрішніх справ можуть втручатися у причинно обумовлені явища та дії, які призводять до умов і підстав проведення спеціальної операції. Її проведення ґрунтується на принципах, які, у свою чергу, відображають мету, тобто необхідний бажаний результат такої діяльності.

Наприклад, В. А. Лаптія, з думкою якого погоджується переважна більшість дослідників цієї сфери службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, за мету спеціальної операції визначає виконання завдань, що постають у зв'язку з виникненням надзвичайної ситуації, тобто ліквідацією цих ситуацій та їх наслідків [1, с. 99]. Інші, такі як А. І. Пясецький і В. Л. Трасковський, у своїх працях, крім зазначеної мети проведення спеціальної операції наводять й іншу – захист законних прав та інтересів громадян і суспільних відносин від противоправних посягань [2, с. 220]. Що стосується законодавства, зокрема Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3], то його положення за мету проведення спеціальної (антитерористичної) операції визначають ліквідацію негативних явищ, дій, подій та їх факторів. При цьому законодавець враховує закріплений у Конституції України принцип захисту прав і свобод людини [4], який є основоположним під час здійснення боротьби з тероризмом. Звідси, діяльність держави в особі її уповноважених органів спрямована на запобігання надзвичайної ситуації та ліквідацію її наслідків, а також захист прав і свобод людини. Однак, остання мета проведення спеціальної операції не достатньо чітко

визначена в законодавстві, що призводить до зловживання повноваженнями та, як наслідок, до настання негативних наслідків у службово-бойовій діяльності сил охорони правопорядку [5, с. 94–105].

На наш погляд, спеціальна операція не тільки реагує на надзвичайні ситуації та їх наслідки, а й виступає специфічною процедурою захисту прав і свобод людини та громадянина, тобто єдиною можливим способом, який за допомогою комплексу заходів різної генези забезпечує цю вимогу положень Конституції України у разі ускладнення оперативної обстановки. Отже, метою спеціальної операції, з одного боку, є діяльність, спрямована на ліквідацію наслідків надзвичайної ситуації, а з іншого – процедура захисту об'єктів національної безпеки (ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» [6]).

Вказані заходи у своїй сукупності дають змогу ефективно та правильно діяти працівникам органів внутрішніх справ в особливих умовах. Лише їх активні дії можуть забезпечити запобігання надзвичайній ситуації та ліквідацію її наслідків. При цьому остання передбачає повне знищення предметів, явищ і процесів, є проявом сили та могутності держави, яка тягне певні правові обмеження навіть у разі виникнення надзвичайної ситуації, що являє собою реалізацію принципу пропорційності.

Водночас зазначимо, що надзвичайна ситуація є відхиленням від нормальних умов життєдіяльності об'єктів національної безпеки, містить комплекс негативних чинників і вимагає негайного реагування на неї. Отже, вона спонукає в органів внутрішніх справ бажання якнайшвидше реагувати на ці ситуації і спрямовувати свою діяльність у процесі проведення спеціальної операції на запобігання самої ситуації та ліквідацію (мінімізацію) її наслідків. Ліквідація таких наслідків і є бажаним результатом усієї службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку в особливих умовах, тобто нагальною метою спеціальної операції (дій, заходів).

Таким чином, діяльність органів внутрішніх справ під час проведення спеціальних операцій (дій, заходів) завжди має на меті нормалізувати надзвичайну ситуацію певного походження, локалізувати та ліквідувати її наслідки. У свою чергу, ця діяльність протягом усього часу її здійснення передбачає певну процедуру збереження та охорони основних цінностей життєдіяльності суспільства, без яких воно не в змозі існувати. Такі цінності, перелік яких визначений чинним законодавством, становлять безпосередні завдання діяльності органів внутрішніх справ під час проведення спеціальної операції і знайшли своє відбиття (перелічені) в понятті «об'єкти національної безпеки» [6]. З цього випливає, що спеціальна операція органів внутрішніх справ є не тільки єдиним можливим способом нормалізувати надзвичайну ситуацію, локалізувати та ліквідувати її наслідки, а й процедурою забезпечення захисту об'єктів національної безпеки в умовах, що склалися.

Спираючись на викладене вище, вважаємо, що мета проведення спеціальної операції – це усвідомлений, очікуваний і бажаний результат діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях (переважно соціального характеру), який складається із досягнення нормалізації цих ситуацій, локалізації та ліквідації їх наслідків, а також забезпечення захисту об'єктів національної безпеки. Прагнення органів внутрішніх справ досягти цілей спеціальної операції формує для них коло діяльності, тобто її спрямованість, а також завдання, виконання яких є обов'язковим. Спектр цієї діяльності регулює соціальні процеси під час проведення спеціальної операції і складає її функції, за допомогою яких ми в змозі пізнати сутність і специфіку такої діяльності. Вони відображають напрямки впливу спеціальної операції на негативні фактори в умовах її проведення, що дозволяє упорядкувати цей вид суспільних відносин.

У свою чергу, до функцій спеціальної операції належать: реагуюча; захисна; ліквідаційна.

Реагуюча функція відображає реакцію всього суспільства в особі органів внутрішніх справ на надзвичайні ситуації, що виникли або можуть виникнути. Ця функція є вихідною у їх діяльності під час проведення спеціальної операції, вона становить власне її зміст, тобто відображає те, що операція є єдиною можливою формою реагування органів внутрішніх справ на надзвичайні ситуації певної генези. Реагуюча функція полягає в обов'язку держави вживати ефективних, скоординованих, цілеспрямованих і зосереджених заходів, спрямованих на нормалізацію надзвичайної ситуації, локалізацію та ліквідацію (мінімізацію) її наслідків і захист об'єктів національної безпеки. Отже, функція реагування є головною під час проведення спеціальної операції. Вона розпочинає спеціальну операцію, є вихідною функцією стосовно інших і проявляється на всіх етапах її проведення аж до завершення.

Захисна функція полягає у визначенні пріоритетів проведення спеціальної операції та захисті об'єктів національної безпеки. Захист передбачає встановлення і гарантування організаційно-правових механізмів, спрямованих на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. Тобто відповідно до чинного законодавства держава зобов'язана забезпечити: захист конституційних прав і свобод людини та громадянина; безпеку існування суспільства, його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість державних кордонів [4; 6]. Таким чином, розпочинаючи спеціальну операцію, держава в особі органів внутрішніх справ реагує на негативні чинники і фактори, що містять реальні та потенційні загрози об'єктам національної безпеки, які, у свою

чергу, перебувають під захистом держави. Тому діяльність із забезпечення об'єктів національної безпеки складає захисну функцію держави. Відтак, захисна функція спеціальної операції впливає з реагуючої і спрямована на забезпечення захисту об'єктів національної безпеки. За її допомогою спеціальна операція набуває не тільки організаційно-правового, а й цивілізованого та демократичного характеру, обґрунтовуються заходи впливу та певні обмеження, а також виконуються вимоги чинного законодавства, які гарантують захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і самої держави.

Ліквідаційна функція впливає з двох попередніх і відображає безпосередню діяльність органів внутрішніх справ під час проведення спеціальної операції, тобто включає застосування в комплексі відповідних заходів (спеціальних, охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних, оперативно-розшукових та ін.) для запобігання надзвичайній ситуації та ліквідації її наслідків. Підстави для проведення спеціальної операції обумовлюють її ліквідаційний характер, тому заходи спеціальної операції призначені для оперативного, зосередженого та ефективного усунення таких умов. Функція ліквідації віддзеркалює сутність спеціальної операції, базуючись на функціях реагування та захисту. Отже, не слід реагувати на надзвичайну ситуацію та її наслідки і захищати об'єкти національної безпеки, якщо ситуація та наслідки ліквідовані. Можна стверджувати, що виникла надзвичайна ситуація «бажає», щоб на неї зреагували, захистили від неї певні об'єкти та ліквідували. Таким чином, ліквідаційна функція у взаємодії з іншими функціями спеціальної операції забезпечує процес провадження останньої. Вона відображає специфіку і спрямованість спеціальної операції органів внутрішніх справ, формує її сутність, допомагає визначити часові та територіальні межі і є необхідним компонентом цієї діяльності.

З'ясувавши призначення спеціальної операції і визначивши основні напрямки її проведення, слід визначити її конкретні завдання.

На думку В. А. Лаптія, завдання спеціальних операцій органів внутрішніх справ випливають зі змісту надзвичайних ситуацій соціального характеру. Зокрема: розшук озброєних та інших злочинців, що становлять підвищену соціальну небезпеку; припинення групових антигромадських проявів; визволення захоплених об'єктів (заручників, повітряного та морського судна, будівлі тощо); відбиття нападу на адміністративні будівлі; затримання терористів та ін. [1, с. 99–100]. На наш погляд, такий перелік завдань знаходить своє закріплення у чинному законодавстві, але не дає чіткого та повного уявлення про призначення спеціальної операції. Звідси, пропонується розподілити її завдання на основні й допоміжні.

На нашу думку, основними завданнями спеціальної операції є: захист об'єктів національної безпеки; запобігання і реагування на надзвичайні ситуації соціального, воєнного, техногенного і природного характеру. Водночас завдання із захисту об'єктів національної

безпеки включають такі елементи, як: своєчасне реагування на надзвичайну ситуацію; охорона і захист конституційних прав і свобод людини та громадянина; надання повної і достовірної інформації про розвиток надзвичайної ситуації та її негативних наслідків, роз'яснення основних форм і методів діяльності органів внутрішніх справ, надання інструкцій (рекомендацій) щодо правильної поведінки населення; застосування заходів спеціальної операції у чітко визначених правових рамках; налагодження взаємодії з населенням з метою забезпечення його безпеки, ефективної та найшвидшої нормалізації надзвичайної ситуації, а також ліквідації (локалізації) її наслідків; неухильне дотримання вимог чинного законодавства, моралі й правової культури тощо.

Для більш ефективного вирішення основних завдань існують допоміжні, які сприяють виконанню перших у процесі проведення спеціальної операції, в тому числі: забезпечення швидкого та безперешкодного проїзду на територію проведення спеціальної операції військових формувань, правоохоронних та інших державних органів, залучених до її проведення; охорона місця проведення спеціальної операції; оперативно-розшукове, бойове, інформаційне, тилове й морально-психологічне забезпечення спеціальної операції; надання першої невідкладної допомоги постраждалим і доставляння їх до медичних установ; стимулювання працівників органів внутрішніх справ, які беруть участь у проведенні спеціальної операції (встановлення пільгових строків проходження служби; додаткові виплати; надання позачергових відпусток; нагородження державними нагородами тощо); перехід на посилений варіант несення служби посадовими особами державних органів прилеглих територій, особливо за наявності на них потенційно небезпечних об'єктів; установа чітко визначеної системи управління силами й засобами сил охорони правопорядку при проведенні спеціальної операції; збереження державної таємниці та конфіденційності змісту заходів спеціальної операції, оприлюднення яких може призвести до її провалу, та ін.

Реалізація комплексу основних і допоміжних завдань спеціальної операції органів внутрішніх справ забезпечує її належне проведення, виконання в повному обсязі визначених завдань і функцій, дозволяє виявляти та своєчасно, зосереджено, цивілізовано й демократично ліквідувати негативний вплив надзвичайних ситуацій.

Таким чином, зміни в державі та суспільстві потребують подальшого вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ під час виконання як оперативно-службових, так і службово-бойових завдань. У своїй діяльності працівники органів внутрішніх справ повинні використовувати всю силу закону для охорони й захисту прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів суспільства та держави у сфері забезпечення громадської безпеки, охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю тощо. Саме тому

багатогранний і специфічний характер діяльності органів внутрішніх справ під час організації та проведення спеціальних операцій потребує чіткої нормативно-правової регламентації процесів управління та подальшого наукового супроводу, передусім у рамках наукової спеціальності 21.07.05 – службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку (юридичні науки).

Список використаних джерел: 1. Лаптій В. А. Система управління органами внутрішніх справ в особливих умовах: теоретичні та практичні проблеми : навч. посіб. / В. А. Лаптій. – К.: РВВ МВС України, 1997. – 136 с. 2. Пясецький А. І. Поняття спеціальної операції та його значення для практичної діяльності органів внутрішніх справ / А. І. Пясецький, В. Л. Трасковський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 4. – С. 219–223. 3. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180. 4. Конституція України : прийн. на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 (спец. вип.). – Ст. 2598. 5. Игнатов А. Н. Убийство: криминологическо-статистическое исследование : монография / А. Н. Игнатов. – Симферополь : КРП «Изд-во «Крымучпедгиз», 2012. – 176 с. 6. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

Надійшла до редколегії 18.04.2013

Смолина М. М. Специальные операции органов внутренних дел : цель, задание и функции

Исследованы общетеоретические аспекты организации и проведения специальных операций органов внутренних дел через призму служебно-боевой деятельности сил охраны правопорядка. На основании проведенного анализа научных исследований и действующего законодательства определены цель, задания и функции таких специальных операций.

Ключевые слова: специальные операции, органы внутренних дел, служебно-боевая деятельность сил охраны правопорядка, чрезвычайные ситуации.

Smolina M. M. Special operations of organs of internal affairs: aim, task and functions

General-theoretical aspects of the organization and realization of through a prism of official-military activity of forces of protection of the law and order are investigated. On the basis of the carried out analysis of scientific researches and current legislation purpose, tasks and functions of such special operations are determined.

Keywords: special operations, organs of internal affairs, official-military activity of forces of protection of the law and order, emergency situations.

